

DUHA KOCA OĞLU DELİ DUMRUL DESTANI

Dede Korkut Hikâyeleri, yüzyıllar önceki Türk toplumunun ortak vicdan, ortak akıl ve ortak dünya görüşüyle meydana getirmiş olduğu, manevî değeri yüksek bir eserdir. Dede Korkut Hikâyeleri'nin bu yüksek değeri, onun mahiyetinde taşıdığı millî unsurlar ve millî motifler sayesinde.

Türk'ün varoluşundan itibaren taşıdığı erdemleri günümüze ulaştıran, tarihî, edebî ve kültürel değeri her yönden güçlü olan ve bir millî destan özelliği taşıyan Dede Korkut Hikâyeleri, adeta Türk'ün **"Töre kitabı"** mahiyetindedir. Her yönden Türk'ün dünyaya bakış açısını yansıtan bu eserde, tarihî, edebî ve sosyokültürel hükümler vardır.

Türk toplumunun yaşantısını, giyim kuşamını, dilini, dinini, kültürünü ve dünyaya bakış açısını yansıtan bu eserin bir başka yönü de içermiş olduğu hükümler açısından, eğitici vasfı yüksek bir eser olmasıdır. Köprülü'nün "Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar." Sözü eserin bu vasfını en güzel şekilde ortaya koymaktadır.

Dede Korkut Kitabı bir Mukaddime ve 12 hikâyeden oluşmaktadır. Hikâyeler sırasıyla şöyledir:

1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı
2. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destan
3. Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı
4. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Esir Olduğu Destan
5. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı
6. Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı
7. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Destanı
8. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destan
9. Begil Oğlu Ermen Destanı
10. Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı
11. Salur Kazan'ın Esir Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Destan
12. İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olup Begrek'in Öldüğü Destan

Hikâyeler, konularına göre şöyle sıralanabilir:

I. Savaşları Konu Alan Hikâyeler

a) Müslüman Olmayan Diğer Komşu Kavimlerle Yapılan Savaşlar

1. Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Destan
2. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Esir Olduğu Destan
3. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Destanı
4. Begil Oğlu Ermen Destanı
5. Uşun Koca Oğlu Segrek Destanı
6. Salur Kazan'ın Esir Olup Oğlu Uruz'un Çıkardığı Destan

b) Oğuz Türklerinin Kendi Aralarında Yaptığı Savaşları Anlatanlar

1. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı
2. İç Oğuz'a Dış Oğuz'un Asi Olup Begrek'in Öldüğü Destan

II. Bünyelerinde Mitolojik Unsurlar Bulunduran Hikâyeler

1. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı
2. Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destan

III. Aşk Konusu Üzerine Kurulmuş Hikâyeler

1. Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı

2. Kanglı Koca Oğlu Kan Turalı Destanı ¹

Bu başlıklar altında sınıflandırdığımız Dede Korkut hikayeleri içinde **Duha Koca oğlu Deli Dumrul Destanı**, bünyesinde mitolojik unsurları barındıran ve anılan hikayeler arasında beşinci sırada duran bir hikayedir. Birazdan inceleyeceğimiz hikayenin mitolojik unsurlar barındırması bakımından incelememizi mitolojik unsurları da göz önünde bulundurarak yapmakta fayda olacak, çünkü bu unsurlar, hikayeyi daha iyi tahlil etmemizi sağlayacaktır.

1. Hikâyenin Metni:

DUHA KOCA OĞLU DELİ DUMRUL DESTANI

Kesit I

Meğer hanım, Oğuz'da Duha Koca oğlu Deli Dumrul derlerdi bir er var idi. Bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmıştı. Geçeninden otuz akçe alırdı, geçmeyeninden döve döve kırk akça alırdı. Bunu niçin böyle ederdı? Onun için ki benden deli, benden güçlü er var mıdır ki çıksın benimle savaşsın der, benim erliğim, bahadırılığım, kahramanlığım, yiğitliğim Rum'a, Şam'a gitsin, ün salsın der idi.

Meğer bir gün köprüsünün yanında bir bölük oba konmuştu. O obada bir iyi güzel yiğit hasta düşmüştü. Allah'ın emriyle o yiğit öldü. Kimi oğul diye, kimi kardeş diye ağladı. O yiğit üzerine dehşetli kara feryat koptu.

Ansızın Deli Dumrul dörtnala yetiştı. Der: Bre kavatlar, ne ağlıyorsunuz, benim köprümün yanında bu gürültü nedir, niye feryat ediyorsunuz, dedi. Dediler:

Hanım, bir güzel yiğidimiz öldü, ona ağlıyoruz dediler. Deli Dumrul der:

Bre yiğidinizi kim öldürdü? Dediler:

Vallah bey yiğit, Allah Teâlâ'dan buyruk oldu, al kanatlı Azrail o yiğidin canını aldı. Deli Dumrul der:

Bre Azrail dediğiniz ne kişidir ki adamın canın alıyor, yâ kadir Allah, birliğin varlığın hakkı için Azrail'i benim gözüme göster, savaşayım, çekişeyim, mücadele edeyim, güzel yiğidin canını kurtarayım, bir daha güzel yiğidin canını almasın dedi. Çekildi döndü, Deli Dumrul evine geldi.

Kesit II

Hak Teâlâ'ya Dumrul'un sözü hoş gelmedi. Bak bak, bre deli kavat benim birliğimi tanımıyor, birliğime şükür kılmıyor, benim ulu dergâhımda gezsın benlik eylesin dedi. Azrail'e buyruk eyledi kim yâ Azrail, var ve o deli kavatın gözüne görün, benzini sarart, dedi, canını hırıldat al dedi.

Kesit III

Deli Dumrul kırk yiğit ile yiyip içip otururken ansızın Azrail çıka geldi. Azrail'i ne çavuş gördü ne kapıcı. Deli Dumrul'un görür gözü görmez oldu, tutar elleri tutmaz oldu. Dünya âlem Deli Dumrul'un gözüne karanlık oldu. Çağırıp Deli Dumrul söyley, görelim hanım ne söyley:

Der:

"Bre ne heybetli ihtiyarsın

Kapıcılar seni görmedi

Çavuşlar seni duymadı

Benim görür gözlerim görmez oldu

Tutar benim ellerim tutmaz oldu

Titredi benim canım cûşa geldi

Altın kadehim elimden yere düştü

Ağzımın içi buz gibi

Kemiklerim tuz gibi oldu

Bre sakalcığı akça ihtiyar

Gözceğizi fersiz ihtiyar

¹ DADAŞ, Cihan, Dede Korkut Kitabı ve Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı, sf.1

*Bre ne heybetli ihtiyarsın söyle bana
Kazam belâm dokunur bugün sana dedi. Böyle diyince Azrail'in hiddeti tuttu, der:
Bre deli kavat
Gözümün fersiz olduğunu ne beğenmiyorsun
Gözü güzel kızların gelinlerin canını çok almışım
Sakalımın ağardığını ne beğenmiyorsun
Aksakallı kara sakallı yiğitlerin canını çok almışım
Sakalımın ağarmasının mânası budur dedi."*

Bre deli kavat övünüyordun: Al kanatlı Azrail benim elime geçse, öldüreydim, güzel yiğidin canını onun elinden kurtaraydım diyordun, şimdi bre deli geldim ki senin canını alayım, verir misin yoksa benimle cenk eder misin dedi. Deli Dumrul der:

Bre, al kanatlı Azrail sen misin dedi. Evet, benim dedi. Bu güzel yiğitlerin canını sen mi alıyorsun dedi. Evet, ben alıyorum dedi. Bre Azrail, ben seni geniş yerde istiyordum, dar yerde iyi elime girdin değil mi dedi. Ben seni öldüreyim, güzel yiğidin canını kurtarayım dedi.

Kara kılıcını sıyırdı eline aldı, Azrail'e çalmağa hamle kıldı. Azrail bir güvercin oldu, pencereden uçtu gitti. İnsanoğlunun ejderhası Deli Dumrul elini eline çaldı, kah kah güldü. Der: Yiğitlerim Azrail'in gözünü öyle korkuttum ki geniş kapıyı bıraktı dar bacadan kaçtı, mademki benim elimden güvercin gibi kuş oldu uçtu, ben onu bırakır mıyım doğana aldırmağınca dedi.

Kalktı atına bindi, doğanını eline aldı, ardına düştü. Bir iki güvercin öldürdü. Döndü, evine gelirken Azrail atının gözüne göründü. At ürktü, Deli Dumrul'u kaldırdı yere vurdu. Kara başı bunaldı, darda kaldı. Ak göğsünün üzerine Azrail basıp kondu.

Demin mırıldanıyordu, şimdi hırıldanmağa başladı. Der:

"Bre Azrâil aman

Tanrının birliğine yoktur güman

Ben seni böyle bilmezdim

Hırsız gibi can aldığını duymazdım

Tepesi büyük büyük bizim dağlarımız olur

O dağlarımızda bağlarımız olur

O bağların kara salkımlı üzümü olur

O üzümü sıkırlar al şarabı olur

O şaraptan içen sarhoş olur

Şaraplıydım duymadım

Ne söyledim bilmedim

Beylikten usanmadım yiğitliğe doymadım

Canımı alma Azrâil medet"

dedi.

Kesit IV

Azrail der: Bre deli kavat bana ne yalvarıyorsun, Allah Teâlâ'ya yalvar, benim de elimde ne var, ben de bir emir kuluyum dedi. Deli Dumrul der: Peki ya can veren can alan Allah Teâlâ mıdır? Evet, odur dedi. Döndü Azrail'e, peki ya sen ne eylemekli belâsın, sen aradan çık, ben Allah Teâlâ ile haberleşeyim dedi. Deli Dumrul burada söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Yücelerden yücesin

Kimse bilmez nicesin

Güzel Tanrı

Nice cahiller seni gökte arar yerde ister

Sen bizzat müminlerin gönlündesin

Dâim duran cebbar Tanrı

Baki kalan settar Tanrı

Benim canımı alacaksan sen al

Azrâile almağa bırakma dedi.

Allah Teâlâ'ya Deli Dumrul'un burada sözü hoş geldi. Azrail'e nidâ eyledi ki madem deli kavat benim birliğimi bildi, birliğime şükür kıldı, yâ Azrail, Deli Dumrul can yerine can bulsun, onun canı âzât olsun der. Azrail der: Bre Deli Dumrul Allah

Teâlâ'nın emri böyle oldu ki Deli Dumrul canı yerine can bulsun, onun canı âzât olsun dedi. Deli Dumrul der: Ben nasıl can bulayım, yalnız, bir ihtiyar babam, bir ihtiyar anam var, gel gidelim, ikisinden biri belki canını verir, al, benim canımı bırak dedi.

Kesit V

Deli Dumrul sürdürdü babasının yanına geldi. Babasının elini öpüp söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

*Aksakallı aziz izzetli canım baba
Biliyor musun neler oldu
Küfür söz söyledim
Hak Teâlâ'ya hoş gelmedi
Gök üzerinde al kanatlı Azrâile emreyledi
Uçup geldi
Benim akça göğsümü bastırıp kondu
Hırıldatıp tatlı canımı alır oldu
Baba senden can dilerim verir misin?
Yoksa oğul Deli Dumrul diye ağlar mısın?*

Babası der:

*Oğul oğul ay oğul
Canımın parçası oğul
Doğduğunda dokuz erkek deve kesti_im aslan oğul
Penceresi altın otağımın kabzası oğul
Kaza benzer kızımın gelinimin çiçeği oğul
Karşı yatan kara dağım gerek ise
Söyle gelsin Azrâilin yaylası olsun
Soğuk soğuk pınarlarım gerek ise
Ona binek olsun
Katar katar develerim gerek ise
Ona yük taşıyıcı olsun
Ağıllarda akça koyunum gerek ise
Kara mutfak altında onun _öleni olsun
Altın gümüş para gerek ise
Ona harçlık olsun
Dünya tatlı can aziz
Canıma kıyamam belli bil
Benden aziz benden sevgili anandır
Oğul anana var dedi.*

Kesit VI

Deli Dumrul babasından yüz bulamayıp sürdürdü anasına geldi. Der:

*Ana biliyor musun neler oldu
Gökyüzünden al kanatlı Azrâil uçup geldi
Benim akça göğsümü
Hırıldatıp canımı alır olur
Babamdan can diledim ana vermedi
Senden can dilerim ana
Canını bana verir misin?
Yoksa oğul Deli Dumrul diye ağlar mısın?
Acı tırnak ak yüzüne çalar mısın?
Kargı gibi kara saçını yolar mısın ana dedi.*

Anası burada söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Anası der:

Oğul oğul ay oğul
Dokuz ay dar karnımda taşıdığım oğul
On ay diyince dünya yüzüne getirdi_im oğul
Dolma beşiklerde belediğim oğul
Dolu dolu ak sütümü emzirdiğim oğul
Akça burçlu hisarlarda tutulaydın oğul
Pis dinli kâfir elinde esir olaydın oğul
Altın akçe gücüne dayanarak seni kurtaraydım oğul
Yaman yere varmışsın varamam
Canımı kıyamam belli bil dedi, anası da canını vermedi.
Böyle diyince Azrâil geldi Deli Dumrul'un canını almağa. Deli Dumrul der:

Bre Azrâil aman

Tanrının birliğine yoktur güman

Azrail der: Bre deli kavat daha ne aman diliyorsun, aksakallı babanın yanına vardın can vermedi, ak burçaklı ananın yanına vardın can vermedi, daha kim verecek dedi. Deli Dumrul der: Hasretlim vardır, buluşayım dedi.

Azrâil der: Bre hasretlin kimdir? Der: Elkızı helâlîm var, ondan benim iki oğlancığım var, emanetim var, ismarlayacağım onlara, ondan sonra benim canımı alasin dedi.

Kesit VII

Sürdü helâllisinin yanına geldi, der:

Biliyor musun neler oldu

Gökyüzünden al kanatlı Azrâil uçup geldi

Benim beyaz göğsümü bastırıp kondu

Benim tatlı canımı alır oldu

Babama ver dedim can vermedi

Anama vardım can vermedi

Dünya şirin can tatlı dediler

Şimdi

Yüksek yüksek kara dağlarım sana yaylak olsun

Soğuk soğuk sularım sana içme olsun

Tavla tavla koç atlarım san binek olsun

Penceresi altın otağım sana gölge olsun

Katar katar develerim sana yük taşıyıcı olsun

Ağıllarda beyaz koyunum sana _ölen olsun

Gözün kimi tutarsa

Gönlün kimi severse

Sen ona var

İki oğlancığı öksüz koyma dedi. Kadın burada söylemiş, görelim bakalım hanım ne söylemiş:

Der:

Ne diyorsun ne söylüyorsun

Göz açıp gördüğüm gönül verip sevdiğim

Koç yığidim şah yığidim

Tatlı damak verip öpüştüğüm

Bir yastıkta baş koyup emiştığım

Karşı yatan kara dağları

Senden sonra ben neyleyim

Yaylar olsam benim mezarım olsun

Soğuk soğuk sularını
İçer olsam benim kanım olsun
Altın akçeni harcar olsam benim kefenim olsun
Tavla tavla koç atını
Biner olsam benim tabutum olsun
Senden sonra bir yiğidi
Sevip varsam beraber yatsam
Alaca yılan olup beni soksun
Senin o namert anan baban
Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar
Arş şahit olsun sekizinci kat gök şahit olsun
Yer şahit olsun gök şahit olsun
Kadir Tanrı şahit olsun
Benim canım senin canına kurban olsun dedi, razı oldu.

Kesit VIII

Azrail hatunun canını almağa geldi. İnsanoğlunun ejderhası eşine kıyamadı. Allah Teâlâ'ya burada yalvarmış, görelim nasıl yalvarmış:

Der:

Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin
Güzel Tanrı
Çok cahiller seni gökte arar yerde ister
Sen bizzat müminlerin gönlündesin
Dâim duran cebbar Tanrı
Ulu yollar üzerine
İmaretler yapayım senin için
Aç görsem donatayım senin için
Alırsan ikimizin canını beraber al
Bırakırsan ikimizin canını beraber bırak
Keremi çok kadir Tanrı dedi. Hak Teâlâ'ya Deli Dumrul'un sözü hoş geldi. Azrail'e emreyledi: Deli Dumrul'un babasının anasının canını al, o iki helâlliye yüz kırk yıl ömür verdim dedi. Azrail de babasının anasının derhal canını aldı. Deli Dumrul yüz kırk yıl daha eşi ile ömür sürdü.²

Hikâyenin Şahıs Kadrosu (Olay Örgüsüne Göre)

-Duha Koca Oğlu Deli Dumrul
-Oba yakınlarında ölen bir yiğit
-Hak Teâlâ
-Deli Dumrul & Kırk yiğit → Azrail
-Deli Dumrul → Hak Teâlâ
-Deli Dumrul → Deli Dumrul'un babası
-Deli Dumrul → Deli Dumrul'un annesi
-Azrail → Deli Dumrul
-Deli Dumrul → Deli Dumrul'un eşi
-Azrail → Deli Dumrul'un eşi → Deli Dumrul → Azrail

² ÖZDARICI, Öznur, Anlatı Tekniği Açısından "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı"nı Bir Çözümleme Denemesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 16, Kış 2011, sf. 372- 376

Kahramanların Tanıtılması, Kişilerin Oluşması, Özellikleri ve Bakış Açılarının İncelenmesi

Duha Koca oğlu Deli Dumrul hikâyesinde altı kahraman yer almaktadır ve bu kahramanlar bize altı bakış açısını sunmaktadır. Hikâyede olay örgüsünün oluşumu kadar olay örgüsüne hizmet eden kişilerin oluşum süreçlerine tanıklık eden durumlar ve bakış açıları da hikâyeyi sağlıklı bir şekilde tahlil edebilmek adına önemli bir katkı sağlar:

Deli Dumrul, Dede Korkut hikâyelerindeki “deli” tipinin en önemli temsilcisidir. Bu önemli tipin üzerinde durmakta yarar var. Bu deli yiğit, deliliğini ününün yayılması için kullanmaktadır. Öyle ki kuru bir çayın üzerine köprü yaptırmış, geçenden otuz akçe, geçmeyenden ise kırk akçe almaktadır. Bunu “ *Bunu niçin böyle ederdin? Onun için ki benden deli, benden güçlü er var mıdır ki çıksın benimle savaşsın der, benim erliğim, bahadırılığım, kahramanlığım, yiğitliğim Rum’a, Şam’a gitsin, ün salsın der idi.*” İbaresinden öğrenmek mümkündür.

Deli Dumrul, deli akan bir sel gibidir. Gücünü ve arzularını kontrol etmeyi bilmez. Onun tek amacı ününün her yerde duyulmasıdır. Hâlbuki böyle bir güç makbul değildir. Zira insanı kibre götürür. Hâlbuki yine Dede Korkut kavlince, “*Tekebbürlük eyleyeni Hak Teâlâ sevmez.*” Öyleyse bu maddî gücün denetim altına alınması, ona çeki düzen verilmesi gereklidir.³

Deli Dumrul’u harekete geçiren olay ise, köprüsünün yakınında bir yiğidin ölmesidir. Yiğidin canının Azrail tarafından alındığını öğrendiği vakit, Azrail’e meydan okumaya karar verir. Bunu şu cümlelerden öğreniyoruz: “*Bre Azrail dediğiniz ne kişidir ki adamın canını alıyor, yâ kadir Allah, birliğin varlığın hakkı için Azrail’i benim gözüme göster, savaşayım, çekişeyim, mücadele edeyim, güzel yiğidin canını kurtarayım, bir daha güzel yiğidin canını almasın dedi.*” Bu söyledikleri bizi şu bakış açısına götürür: Azrail ile karşılaşana dek yeryüzünde kendi bileğini bükecek, onu zor durumda bırakacak bir şeyin varlığına inanmamaktadır. Kendine ve gücüne güvenen, gözü pek bir yapısı vardır.⁴

Deli Dumrul’un bu meydan okuması Azrail ve Hak Teâlâ ile karşılaşınca farklı bir boyuta iner. “Al kanatlı Azrail”, Deli Dumrul’un göğsünün üzerine basıp konduğu vakit, Deli’nin başı bunalır, göğsü daralır. Dumrul o zaman Azrail’in kendinden güçlü olduğunu anlar ve canını bağışlaması için yalvarmaya başlar. Azrail, Deli Dumrul’a gerçek sebebi gösterir. O, bir emir kuludur, can alıp veren Allah Teâlâ’dır. Allah’ın Azrail yoluyla Deli Dumrul’a ulaşan “Kendi canı yerine can bulsun, onun canını bağışlayayım.” buyruğu ve Deli Dumrul’un kendi canı yerine can aramaya başlaması, maddî gücün manevî gücün hâkimiyetine girdiğini gösterir. Hiç kimse gücünü denetimsiz kullanamaz. “Hak, kuvvetlinin değil, haklıındır.” anlayışı hâkim olur.⁵

Böylece karşımızda cesur, yaman, gözü pek bir Deli Dumrul yerine, teslimiyetçi, itaatkâr bir deli tipini görmüş oluyoruz.

Deli Dumrul’un Azrail’le savaşımı sırasında bir can imtihanına girdiğini ve bu imtihan sırasında babasından ve annesinden kendi canı yerine can vermelerini isteyince onlardan ret cevabı alması “canının, taşıyan için ne kadar kıymetli olduğunu” göstermektedir. Buradan da herkesin canının kıymetli olduğunu söyleyerek, bu cümlelerden “*kimse kimsenin canı ile*

³ KOCAKAPLAN, İsa, Dede Korkut’un Delileri, Millî Folklor, 2004, Yıl 16, Sayı 64.sf.20

⁴ ÖZDARICI, Öznur, Anlatı Tekniği Açısından “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı”nı Bir Çözümleme Denemesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4,Sayı: 16, Kış 2011, sf.378

⁵ KOCAKAPLAN, İsa, Dede Korkut’un Delileri, Millî Folklor, 2004, Yıl 16, Sayı 64. sf.20

oynamamalı” ve “kişi, kendi maddi gücü ile mağrur olmamalıdır. ” sonucunu çıkarmak mümkündür.

Deli Dumrul, can imtihanının son aşamasında hatununa gidip can isteyince, hatunu can vermesini kabul eder ve Azrail tam hatunun canını alacakken, Deli Dumrul’un yakarışı, tövbe ve aşkla karışmış bir şekilde Azrail’e ve Allah Teâlâ’yadır. Bu bağlamda biz Deli Dumrul’u, manevi halin yani aşkın kudretini görmüş ve itaat etmeyi öğrenmiş bir halde buluyoruz. Kendi gücüne “delice” güvenmenin ve bu yolla insanlara zarar vermenin acısını bizzat kendi nefsinde yaşamıştır. ⁶ İsa Kocakaplan’ın tabiriyle Deli Dumrul, Adam Ejderhasından Bilge Ejderhasına dönüşmüştür:

*“Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin
Görklü Tanrı
Çok cahiller seni
Gökde arar, yerde ister
Sen hod müminlerün gönlündesin
Dayım duran Cebbar Tanrı
Ulu yollar üzerine
İmaretler yapayım senün için
Aç görsem doyurayım senün için
Yalıncağ görsem donadayım senün için
Alurısan ikimizün canın bile algıl
Korısan ikimizün canın bile kogıl
Keremi çok Kadir Tanrı”*

nazmından hareketle Deli Dumrul’un değişimini gerçekleştirdiğini gözlemliyoruz.

Deli Dumrul, hikâyenin sonunda Oğuzun temel değerleriyle buluşur. Hikâyeler incelendiğinde, Oğuz Beylerinin halka hizmet için imaretler yapma, açları doyurma, çıplakları giydirme gibi ta Göktürk Yazıtlarından gelen temel değerleri yaşattıkları görülür. Bu değerlerle buluşmak demek, gücü delice değil, insanların yararına kullanmak demektir. Bir de aile bütünlüğü ve eşler arasındaki derin aşk söz konusu olunca Tanrı Teâlâ, Deli Dumrul ile eşine 140 yıl daha ömür verir.⁷

Azrail, İslamiyet’teki dört büyük melekten biridir ve vakti geldiğinde insanların canını almakla görevlidir. Azrail ismi Kur’an-ı Kerim’de ve sahih yani güvenilir ve itibar edilen hadislerde yer almaz. Secde suresinde insanların canını alma görevinden bahsedilir ve ölüm meleği anlamına gelen *melekü’l mevt* ifadesi yer alır. Tasviri anlamda Kuran’da Azrail’le ilgili bilgi yer almaz. Azrail’le ilgili mitik tasavvurlar bu dinlerin kültür sahalarında sözlü anlatılarda daha zengindir. Bir inanışa göre Azrail, dünyadaki herkesin isminin yazılı olduğu bir ruloya sahiptir. Kişinin ölüm zamanı geldiğinde Allah, Azrail’e bildirir. Kişi inançsızsa Azrail canı kaba ve kötü bir şekilde alır. Azrail, İslami edebiyatta çeşitli şekillerde tasvir edilir. Genellikle onun 70.000 ayağa ve 4.000 kanada sahip olduğu belirtilir. Azrail’in dört yüzü vardır ve dünyadaki insan sayısı kadar ağzı ve gözü vardır.

Gelenekte oluşturulan çeşitli inanç yapılarıyla Azrail’e olağanüstü nitelikler yüklenir. Onun tasviri ve işlevi detaylandırılarak anlatılır. Azrail’e Türk halk anlatılarında efsanevi nitelikler de yüklenmiştir. Kozmogonik anlamda da Türk anlatılarında Azrail’in bir rolü vardır. Dört büyük melekten sadece Azrail, insan yaratmak için gerekli çamuru topraktan koparıp

⁶ KOCAKAPLAN, İsa, Dede Korkut’un Delileri, Millî Folklor, 2004, Yıl 16, Sayı 64. sf.20

⁷ KOCAKAPLAN, İsa, Dede Korkut’un Delileri, Millî Folklor, 2004, Yıl 16, Sayı 64. sf.21

getirebilir. Azrail'in bu acımasızlığı sayesinde can alma görevi ona verilir. Yine sözlü kültürde çocukları kendine çekebilmek için onlara kırmızı bir elma uzattığına dair bir inanış söz konusudur.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul anlatısında Azrail, Deli Dumrul'la karşıtlık hâlinde yer alır. Anlatıda Azrail, can alır; Allah'ın emrindedir; kimseye görünmeden Deli Dumrul'un yanına gelebilir ve ona görünür. Deli Dumrul'un eli ayağı tutmaz. Azrail heybetli, sakalcığı akça, gözceğizi fersiz, al kanatlı bir ihtiyardır. Bir güvercin olup, uçup gidebilir. Azrail, Deli Dumrul'un göğsüne binip ona hırıldayarak konuşur. Deli Dumrul, Azrail'e yalvarır fakat Azrail bir emir kulu olduğunu, can verip can alanın Allah olduğunu ve ona yalvarması gerektiğini söyler. Deli Dumrul'un yalvarması sonucu canı yerine can bulması gerekir. Dumrul'un annesi ve babası can vermezken eşi kabul eder. Bu durumda Allah onu affeder ve eşiyile ona yüz yıllık ömür verir.

Anlatıda Azrail, İslami tasavvurdan gelen bilgi ile sözlü kültürün sağladığı bilginin karışımı şeklinde yer alır. Kuran'da meleklerin tasviri yoktur. O ölümün sembolü olarak donuk ve yaşamdan uzak bir beyazlığa sahiptir. Bu noktada Azrail'in aklı ve beyazlığı ona ayrı bir nitelik katar ve anlatıda ölümün nasıl algılandığıyla ilgilidir. Azrail baş meleklerden biridir ve bu nedenle kutsaldır. Onun can alıcı işlevi kendisinin anlatıda da belirttiği üzere emir kulu olmasıyla ilgilidir. Bu sebeple Türk kültüründe olumlu nitelikler atfedilen aklık/beyazlık ile tasvir edilir. Azrail kötü ve olumsuz bir olağanüstü tip değildir. Onun beyazlığı estetik anlamda ölümün donukluğuna ve heybetine yapılan bir göndermedir ve bir baş melek olarak kutsallığıyla alakalıdır. Azrail'in anlatı sırasında gözlemlediğimiz bakış açısı şöyledir: Yaratıcının kendisine ilham ettiği derecede bilen, gören, duyan sınırlı bir bakış açısı vardır. O'nun ilham etmediğinden fazlasını bilemez.

Azrail anlatıda insanları öldüren bir tip değildir. O, İslami ve mitolojik tasavvurda olduğu gibi, Allah'tan gelen emirle can alır. Asıl can veren ve can alan Allah'tır. Burada Azrail, Allah'ın varlığı ve birliği fikrinin taşıyıcısı bir aracıdır. Deli Dumrul kendisine yalvardığında onu Allah'a dua etmeye yönelterek Dumrul'un Allah'ın varlığı ve birliğine dair inanç dünyasını şekillendirir. Azrail ölümün sembolü olarak erginleştirici bir nitelik de taşır. Azrail'le yaşadığı tecrübeden önce birey olarak tutumları toplumsal yapıya uygun olmayan Dumrul, Azrail'le karşılaşarak sembolik anlamda ölüp onunla karşılaşmasını sağ atlatıp yine sembolik bir şekilde yeniden dirilerek erginleşmesini tamamlar. Azrail tüm bu süreçlerde aracıdır. O emir alır ve bu emirleri uygular. Tüm bu bilgiyle Azrail dini özellikleri bulunan olağanüstü bir tiptir.⁸

Deli Dumrul'un anne ve babası, anlatıda silik kahramanlar olarak karşımıza çıkarlar. Bu kahramanları, anlatıda Deli Dumrul'un kendilerinden can istediği sırada görürüz. Kahramanların soylamalarından onların dünyaya bağlı olduklarını ve canlarına kıymet verdiklerini görüyoruz. Öyle ki, oğullarına bile canlarını vermek istemezler.

Deli Dumrul'un eşinin karakteriyle hikâyede tezat oluşturan bu anne oğlu için canını vermeyi kabul etmeyen bir annedir. Burada şunu hemen belirtmek gerekir ki çocuğu için fedakârlık yapmayacak anne ve baba yoktur. Ancak, kitaptaki diğer annelerin tersine ve özellikle de Deli Dumrul'un eşi karakterine tezat oluşturmak amacıyla böyle bir tavır içinde tasvir edildiğini düşündüğümüz bu anne, diğer 10 anne ve eşlerin değerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Şunu belirtelim ki Dede Korkut Kitabı'nda çocuğu ve çocukları için fedakârlık yapmaya razı olan tek anne tipi budur ve dolayısıyla Tanrı tarafından canı alınmak suretiyle cezalandırılır.⁹

⁸ SARP KAYA, Seçkin, Dede Korkut Kitabı'nda Olağanüstü Tipler, Millî Folklor, 2015, Yıl 27, Sayı 107, sf.101-102

⁹ EKİCİ, Metin, Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipleri

Deli Dumrul'un eşi incelenmeden önce Dede Korkut Hikâyelerindeki kadın tiplerinin nasıl sınıflandırıldığına göz atmakta fayda vardır. Hikâyemizde "Kadınlar dört türdür. Birisi solduran toptur. Birisi dolduran soptur. Birisi evin dayağıdır. Birisi ne kadar dersin bayağıdır."¹⁰ Olarak tanıtilan kadın kahramanlar, Metin Ekici tarafından üç grupta tanıtılmaktadır:

- I. İdeal Eş ve Anne Tipi(Dirse Han'ın Hanımı, Burla Hatun, Deli Dumrul'un Eşi)
- II. İdeal Sevgili Tipi(Banı Çiçek, Selcen Hatun)
- III. Yardımcı Tipi(Pay Büre'nin eşi, Deli Dumrul'un annesi, Kan Turalı'nın annesi, Tepegöz'ün annesi olan peri kızı, oğlunu kurtarmaya çalışan bir anne, Begil'in eşi...)

Ekici'nin sınıflandırmasına baktığımızda Deli Dumrul'un eşinin birinci grupta yer aldığını görüyoruz.

Hikâyede çok özel bir eş olarak tasvir edilen Deli Dumrul'un eşi ki bu eşin ismi verilmemiştir, kocasının Azrail ile yaptığı mücadele ve ona karşı gelmesinin cezası olarak canını kaybedecek olmasında, kocası için canını vermeye razı olan tek kişi olarak anlatılır. Bu kadının kocası için canını vermeyi kabul etmesi tek başına bir şey ifade etmez. Ancak, Deli Dumrul'un kendi hayatının bağışlanması için canının yerine can bulmak zorunda kalması ve kendisi için canını feda eder düşüncesiyle önce sırasıyla babasına ve annesine gidip onlardan kendi yerine can vermelerini ister, ancak onların ikisi de oğullarının bu isteğini reddeder. Kendisine en yakın kabul ettiği baba ve annesinden istediğini elde edemeyen Deli Dumrul, eşinden can istemeyi bile düşünmez. Sadece onunla vedalaşmak ister ve ona durumu anlatıp, istediği kimseyle evlenebileceğini söylediğinde, eşi Deli Dumrul'un yerine canını feda etmek istediğini söyler. Hikâye Dumrul ve eşine Tanrı tarafından uzun ömür verilmesi, diğer taraftan baba ve annenin canlarının alınmasıyla son bulur.

Dikkat edilirse, burada üzerinde durulan husus Tanrı'nın birliği ve kudreti yanında onun sevenleri yaşatma konusundaki cömertliğidir. Genç bir ailenin fedakârlığını, kadının yaptığıının sonucunda elde edilen mükâfattır. Burada Türk ailesinin ve özellikle de yeni kurulan ailelerde meydana gelen sıkıntılardan en çok sözü edilen, evlenen çiftler arasında karşı tarafın anne ve babasına karşı hareketlerden dolayı ayrılmalar vb. söz konusu edilir. Dede Korkut Kitabı'ndaki vurgulama işte bu bakımdan önemli ve kayda değerdir. Bir çiftin kendisinin de artık bir aile olduğunu, anne ve babanın artık onların kendilerine ait bir hayatı olduğunu kabul etmeleri ve bu çiftin birbirleri için gerektiğinde anne ve babadan önce fedakârlıkta bulunabilecekleri ve bulunmaları gerektiği vurgulanmıştır. Hikâyede anlatılan ideal eş yaptığı ve yapmayı göze aldığı fedakârlık karşısında Tanrı tarafından bilinen ve sevilen bu hareketten dolayı ödüllendirilir. Diğer taraftan kendilerini düşünen anne ve baba ise cezalandırılır. İşte Türk ailesinde kadının yer ve önemini vurgulayan en güzel örnek olan Deli Dumrul'un eşi ideal eş olarak günümüzde de örnek alınmalıdır.¹¹

Yaratıcı, eserde her şeyi bilen, gören ve duyan hâkim bir bakış açısına sahiptirler. Her şey Yaratıcının izni ve kudreti ile vücuda gelir. Deli Dumrul'un Adam Ejderhasından Bilge Ejderhaya dönüşmesinde önemli rol oynar.

Anlatıcı, Deli Dumrul'un Allah'ı tanınması ve onun kudretine şahit olması, anne ve babanın yanlış tutumu, eşin fedakârlığı gibi durumlara okuyucunun dikkatini çekerek kimin doğru kimin yanlış yaptığı konusunda okuyucuyu kanalize eder.

¹⁰ EKİCİ, Metin, Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipleri

¹¹ EKİCİ, Metin, a.g.m

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanında Zaman ve Mekânın Düzenlenişi

Hikâyede diyaloglardan yola çıkarak eylemlerin aynı anda gerçekleştiklerini ve aynı zaman süresine yayıldıklarını söyleyebiliriz. Ancak hikâyenin başında ve sonunda anlatıcının geçmiş zaman kiplerini kullanmış olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Hikâyede işlevi olan beş mekândan söz etmek mümkündür. Bu mekânlardan ilki Deli Dumrul'un adalet adına gelenden geçenden haraç kestiği köprübaşdır. Burası bir dış mekân özelliği ile karşımızdadır ve onun yiğitliğini, gözü pekliğini kuvvetle vurgulayan bir mekân olarak dikkatleri üzerinde toplar. Zira söz konusu mekân dışındaki mekânlarda Deli Dumrul, burada olduğunun aksine etken olmaktan çok edilgen, teslimiyeti kabul etmiş bir özellik sergiler. Ancak söz konusu bu mekân rastgele seçilmiş değildir. Yani hikâye kahramanı Deli Dumrul, yoktan yere kuru bir çayın üzerine köprü kurmaz. Bir amacının olduğu açıktır. Zira genel olarak Dede Korkut hikâyeleri ve özel olarak bu hikâyelerden biri olan "Deli Dumrul Hikâyesi", İslâm öncesi ve İslâmî dönem olmak üzere iki farklı dönemi, iki ayrı dünya algısını bir arada bünyesinde barındıran bir yapı sergiler. Böyle bir yapı insanın bütün yapıp etmelerinde kendisini derinden hissettirecektir. Bir tarafta kaba, ilkel coğrafya içinde yaşayan insan, diğer yanda İslâmiyet'in kabulü ve söz konusu dinin insana ikame ettiği unsurlar ve bu tekevvün etmemiş yapı arasında insanın hâlidir söz konusu olan. Böyle bir yapıya ait hususiyetler haricî âlemden alınan unsurları muhayyilede yeniden yorumlayarak metnin dünyasına yansıtır. Model dış dünyadır. Dolayısıyla burada yer alan köprüye görünen anlamının dışında farklı bir dikkatle bakmak gerekir. Burada adalet kavramı önemlidir. Zira Deli Dumrul, adaleti yerine getirmek adına köprüyü yapar.

Hikâyede köprü, üzerinde yaşadığımız dünyayı temsil eder. Köprü, bir bağlantı noktası olması dolayısıyla ayrıca önemlidir. Yani iki noktayı birbirine bağlar. Köprü dış dünya ise köprüden geçmek için gelenler doğup dünyada ömür sürecek olanlar, köprüden geçip gidenler ise dünya üzerindeki ömür yolculuğunu tamamlamış olup diğer tarafa göç edenlerdir. Her metin yeni bir yorumdur. Metne bu dikkatle baktığımızda anlamın bizi ulaştırdığı kodları farklı açılardan keşfetme imkânı buluruz.

İkinci bir mekân Deli Dumrul'un evidir. Burası bir iç mekândır; ancak hikâyede bu iç mekân hakkında bilgi verilmez. Bir diğer babası ile konuştuğu mekândır. Dördüncü bir mekân Deli Dumrul ile annesi arasında geçen konuşmaya sahne olan yer olarak karşımıza çıkar. Ancak gerek oğlu baba ile gerekse anne ile konuşmasının geçtiği bu mekânlarda tam bir netlik yoktur. Bu mekânlar aynı zamanda hikâye kahramanının anne ve babasından olumsuz yanıtlar alması ve isteğine ulaşamaması bakımından söz konusu kahraman açısından olumsuz gelişmelerin yaşandığı mekânlar olma özelliği taşırlar. Deli Dumrul'un köprübaşında bulunduğu mekânın aksine kendi evi, anne ve babasının bulunduğu mekânlar onun çaresizliğini ve umudunun yavaş yavaş tükenmeye yüz tuttuğunu görmemiz açısından okuyucuya kahramanın içsel durumunu anlama konusunda yardımcı olacak ipuçları verir. Zira hikâye kahramanının köprübaşında bulunduğu andaki yiğit, gözü pek, korkusuz hâline bu mekânlarda rastlamak güçtür.

Deli Dumrul'un eşi ile vedalaşmaya geldiği alan son mekândır. Burası aynı zamanda anlatı izlencesinin tam olarak sonuçlandığı bir mekândır. Deli Dumrul ve eşi açısından yaşamı, anne ve baba açısından ise ölümü simgeleyen bu mekân ayrıca hikâyeye de son noktayı koyar. Ayrıca bu mekân hikâye kahramanının yitirdiği umudunu yeniden kazanmaya başladığı ve üzerindeki kara bulutların kalktığı pozitif bir mekân olma özelliği ile de mühimdir.¹²

¹² ÖZDARICI, Özlem, *Anlatı Tekniği Açısından "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı"nı Bir Çözümleme Denemesi*, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 16, Kış 2011, sf.379

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesinde Olay Örgüsü

- 1.) Başlangıç ya da giriş durumu: Deli Dumrul'un tanıtılması ve evine gitmesi
- 2.) Yeni bir öznenin anlatıya katılması: Ovada bir yiğidin ölmesi, Dumrul'un Azrail'e kafa tutmasıyla Hak Teâlâ'nın anlatıya katılışı
- 3.) Azrail'in edimi: Deli Dumrul'un kırk yiğit ile otururken Azrail'in Deli Dumrul'un karşısına çıkması
- 4.) Deli Dumrul'un Azrail karşısındaki güçsüzlüğünü kabul ederek Tanrı'ya yalvarması
- 5.) Deli Dumrul'un Birinci Edimi: Deli Dumrul'un can imtihanında ilk olarak babasından can istemesi
- 6.) Deli Dumrul'un İkinci Edimi: Babasının canını vermeyişi üzerine Deli Dumrul'un annesinden can istemesi
- 7.) Deli Dumrul'un eşi ile vedalaşması ve ölüme uzanan yolculuk: Dumrul'un son çare olarak eşinden can istemesi ve eşinin de seve seve canını vermeyi kabul etmesi, nihayetinde eşine veda etmesi
- 8.) Deli Dumrul'un Üçüncü Edimi: Azrail'in hatunun canını almaya gelmesi ve bunun sonucunda Deli Dumrul'un annesi ile babasının canını alması ve Azrail'in Dumrul ile eşine yüz kırk yıl ömür vermesi

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanındaki Motifler, Mitolojik Unsurlar, Simgeler ve İmgelerin İncelenmesi

Müslümanlık motifi; Müslümanlık motifi üzerine kurulmuş bu hikâyede Deli Dumrul Allah'a iman etmiş olmasına rağmen O'nun meleklerinden Azrail'e kafa tutar ve inanmaz. İkilem varmış gibi görünse de hikâyenin sonunda yine Allah'ın merhameti, her zaman iyiliğin kazanacağı, sevginin ve cömertliğin önemli olduğu gibi çokça iyi mesaj verilebilir. Deli Dumrul Allah'a ve meleklerine iman ederek Müslümanlığın iyi anlaşılması gerektiğini de gösterir.¹³

Deli simgesi, hemen hemen Şaman Türk'ün ölüm karşısındaki yeni duruşu, üzerine kurulu olan Duha Koca oğlu Deli Dumrul Hikâyesi'nde en yüksek duygularından biri yiğitlik olan şamana Tanrı ve Tanrı'nın sonsuz gücünü ve bu güç aracılığı ile insanoglunun sonluluğunu göstermek için isminin önüne "deli" sıfatının yerleştirildiği Dumrul aracılığı ile bir simge verilmiştir.

Köprü simgesi, Deli Dumrul'un yiğitliğini, gözü pekliğini kuvvetle vurgulayan bir simge olarak dikkatleri üzerinde toplar. Köprü, kuru çay tesadüfen kurulmaz. Zira köprü hem adaleti sağlamak hem de iki dünya algısını okuyucuya kanalize etmek için hikâye içinde verilmiştir. Hikâyede köprü, üzerinde yaşadığımız dünyayı temsil eder. Köprü, bir bağlantı noktası olması dolayısıyla ayrıca önemlidir. Yani iki noktayı birbirine bağlar. Köprü dış dünya ise köprüden geçmek için gelenler doğup dünyada ömür sürecek olanlar, köprüden geçip gidenler ise dünya üzerindeki ömür yolculuğunu tamamlamış olup diğer tarafa göç edenlerdir.

Tanrı, Deli Dumrul hikâyesinde simgesel olarak yer alır. Tıpkı Alp Manas'taki gibi. Alp Manas bir savaşta yaralandığı zaman, "başkaları Tanrı Tanrı dediklerinde, ben kendim Tanrı'yım derdim. Meğer Tanrı başka imiş." diye tövbe eder.¹⁴

¹³ ANZERLİ, Cihan, Dede Korkut Hikâyeleri Epizotları ve Motifleri Üzerine

¹⁴ FEYZİOĞLU, Nesrin, DEDE KORKUT HİKÂYESİ'NDEN DUHA KOCAOĞLU DELİ DUMRUL HİKÂYESİ İLE BASAT'IN TEPEGÖZ'Ü ÖLDÜRDÜĞÜ HİKÂYEYE SİMGE VE İMGELER BAKIMINDAN BİR YAKLAŞIM, sf.54

Ölümden kaçma, Deli Dumrul'dan önce Dede Korkut'la temsil edilmiştir. Bununla ilgili olarak, Prof. Dr. Fuzuli Bayat : “ölümden kaçma çabası, ebedî hayat bulma fikri olsa da Türk Halk Edebiyatı'nda Korkut Ata ile ilgili bu motif veya şamanın bütün faaliyeti, ölümlle mücadeleye yöneliktir.” (Bayat, 2003: 8) dedikten sonra “şamanların ölümlle savaşını veya ölüp dirilme mücadelesini, Korkut değişik bir şekilde, kendisini savunma gayesi ile yapmaktadır. Şaman ise bu mücadelesini kendisi için değil, tayfasından herhangi birini kurtarmak maksadıyla yerine getirir. Deli Dumrul'un Azrail ile kavgası aynı mitolojik bilginin destan varyantıdır.” (Bayat,2003:9) bilgisini vererek, Dumrul'un aslında ölümden kaçan şamanın simgesi olduğunu vurgular.

Prof. Dr. Bayat, Korkut Ata efsanelerindeki ölümden kaçmanın, Dede Korkut Hikâyeleri'nde bu şekilde farklı yer alışını-yani ölüme yenilmeyi- bahsedilen dünya görüşü ile İslam'ın keşişmesi sonucuna bağlayarak, “şamanların ölümlle veya öteki âlemin hâkimi ile savaşması, bu savaşta şamanın ölen adamın canının yerine hayvan canı kurban ederek ölüyü diriltmesi vb.nin Dumrul ile ilgili efsanelerin kökenini oluşturduğunu” (Bayat, 2003: 9) söyler.¹⁵

Al yani **kırmızı** renk, mitolojik unsur olarak Deli Dumrul hikâyesinde “Al kanatlı Azrail” ile bir arada kullanılır. Türk mitolojisinde al renk, hem gök hem de yer unsuruyla ilgili çeşitli alanlarda karşımıza çıkarlar. Bu söz konusu renklerin olumlu ve olumsuz anlamlar içerdiğine işaret eder. Ancak her iki çeşit anlamda kuvvet, güç, iktidar, şiddet, yoğunluk ifade eder.¹⁶ Hikâyemizde al renk Azrail ile birleştiğinde Azrail'in güçlü bir konumda olduğunu, can alma konusunda muktedir olduğunu ve insanın yaratılışına bakıldığında toprağa merhamet etmeden canı alışından onun acımasız olduğunu gayet rahat çıkartabiliyoruz.

Kara yani diğer bir deyişle **siyah** renk ise, anlatıda kara kılıç ve “kara başı bunaldı, bunala kaldı” olarak yer almıştır. Türk mitolojisinde kara renk genellikle şu anlamda kullanılmıştır:

1. Kuzeyde olan bir yer (şehir, ırmak, göl vs.)
2. Şiddet, güç ve yoğunluğu ve gerçeği vurgulamak için
3. İyi ya da iyilik ilkesinin karşısında olumsuz ya da kötü olan ilkeyi belirtmek için
4. Olumlu ya da olumsuz olarak nitelendirmeden iki farklı şeyi belirtmek için¹⁷

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul hikâyesinde siyah yani kara rengin kullanımını anlatıda şu şekilde takip ediyoruz:

Deli Dumrul “al kanatlı Azrail” ile savaşırken kara kılıcını kullanır. Buradan da biz Deli Dumrul'un doğaüstü güçlere karşı duyduğu şiddeti, gücü ve yoğunluğu anlıyoruz. Kara baş ile de olumlu ya da olumsuz olarak nitelendirmeden iki farklı şeyi belirtmek için yani Deli Dumrul'un düştüğü trajik durumu aktarmak için kullanıldığını görüyoruz.

Ak yani **beyaz** ise, metinde “Ak göğsümün üzerine Azrail basıp kondu” olarak geçmektedir. Bahattin Ögel'e göre bu renk, Türklerde temizlik, arılık ve ululuk temsilcidir. Devletin adalet ve gücünü simgeler ve devlet büyüklerinin ve rütbenin simgesidir. Ak rengin bu yüce ve olumlu anlamlarından dolayı ak soylu olmak ve ruhun soyluluğunu bu renk aracılığıyla ifade etmek, ataların ak olması ve buna bağlı olarak ana ve babanın (veya babanın ve dedenin sakalının) aklı, evin ya da otağın aklı, doğa varlıklarının aklı, insan ya da hayvan vücudunun aklı, silahların aklı, söz etmek eski Türk metinlerinde sıkça karşımıza çıkan hususlardır.¹⁸

¹⁵ FEYZİOĞLU, Nesrin, a.g.m

¹⁶ ÇORUHLU, Yaşar, Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2011, sf. 212

¹⁷ ÇORUHLU, Yaşar, a.g.m, Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2011, sf. 209

¹⁸ ÇORUHLU, Yaşar, a.g.m, Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2011, sf. 217

Hikâye özeline inilecek olursa, ak renk, Deli Dumrul'da "Ak göğsümün üzerine Azrail basıp kondu" şeklinde yani insan vücudunun aklığı olarak verilir. Bir de Deli Dumrul'un Azrail ile olan savaşımında babasından can almaya giderken "ak sakal" imgesine Deli Dumrul'un babasında rastlarız. Beyaz renk, bu bağlamda ataların ak olması ve babanın sakalının aklığı durumuyla bağdaştırılabilir.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesinde Yer Alan Değerler

Sevgi

Dede Korkut Hikâyelerinin hemen hepsinde sevgi değeri işlenmekte, sevgi ile ilgili olarak **evlat sevgisi, anne baba sevgisi, eş sevgisi, kardeş sevgisi, doğa sevgisi** ele alınmaktadır. Eş sevgisi de Dede Korkut Hikâyelerinde çoğunlukla geçen sevgi değeri içinde yer almaktadır. Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesinde Deli Dumrul'un anne ve babası kendi canlarını oğullarına vermek istemezken esi kocasına olan sevgisi ile canını vermekten çekinmemiştir. Deli Dumrul'da aynı biçimde esine duyduğu sevgi nedeniyle esinin bu fedakârlığını kabul etmemiştir.

Dini Değerler

Oğuz Türklerinin İslam'ı kabul etmelerinin de etkisiyle Dede Korkut Hikâyelerinin hepsinde dini değerler işlenmekte, tüm hikâyeler ölümlü dünya vurgusu ile sonlanmaktadır. **Dua etme, hayır yapma, rüyalara inanç, Tanrı'ya ve peygambere inanç, savaş öncesi ibadet etme, ölümlü dünya** Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan dini değerlerdir. Deli Dumrul hikâyesinde Deli Dumrul'un Azrail ile girdiği savaşta Allah Teâlâ'ya dualar etmesi ve savaşı kaybetmesi sonucunda Allah'ın rızasını ve takdirini kazanmak adına kendini hayır hasenata adaması bunun delilidir. Deli Dumrul'un annesinin ve babasının canlarına kıymet vermeleri sonucu Azrail tarafından canlarının alınması da dünyanın faniliğini yani ölümlü olduğunu gösterir.

Cesaret

Dede Korkut Hikâyelerinde sıklıkla ele alınan bir değer olan cesaret **hakkını arama için savaşma, boğa ile savaşma, adını alma için yiğitlik gösterme, ölüme karşı koyma, ganimet elde etmeye verilen önem, beden gücünü kullanma** biçiminde yer almaktadır.¹⁹ Deli Dumrul'un ovada yiğidin ölümü üzerine Azrail'e karşı koymaya karar vermesi ve Azrail'i karşısına çıkarması için Allah'a yalvarması Deli Dumrul'un cesaretini bizlere göstermiş olur.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanında Dua

Türk sözlü kültür ürünleri içinde, özellikle destan geleneğinde, dua okumaya ayrıca önem verilir. Destan anlatıcısı destan anlatmaya başlamadan önce dua eder, beye, hakana alkışta (duada) bulunur. Ayrıca ara sözler seklinde dinleyicilere veya destanda yer alan

¹⁹ DEVECİ, Handan, BELET, Dilek, TÜRE, Hatice, Dede Korkut Hikâyelerinde Yer Alan Değerler, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz-2013 Cilt:12 Sayı:46 (294-321), sf. 300- 308

kahramanlara da yine arasöz olarak duada bulunur (Güzel, 2008). Her dinde, toplumda ve medeniyette duaya rastlamak mümkündür. İslam dininde Allah'a ulaşma vasıtalarının en önemli araçlarından biri olan dua, Dede Korkut Destanı'nda da geniş yer tutmaktadır. Boylar Dede Korkut'un dualarıyla bittikleri gibi destanın kahramanları da sık sık duaya müracaat ederler. Duanın gücüne inanan eski Türkler, eski dönemlerden günümüze kadar günlük hayatlarında ona geniş şekilde yer vermişlerdir. Eski Türklerde olduğu kadar İslamiyet'te de dua önemli bir ibadet aracıdır. Çünkü İslami anlayışa göre Allah, sonsuz şefkat, merhamet ve güç sahibidir, yalnızca O'ndan medet umulur, O'na el açıp yakarılır. Zira Allah, Kuran'ı Kerim'de, insanlara çok yakın olduğunu ve kendisine dua ederek bir şey istendiğinde onların dualarına icabet edeceğini bildirir: "Kullarım Beni sana soracak olursa, muhakkak ki Ben onlara pek yakınım. Bana dua ettiği zaman dua edenin duasına cevap veririm. Öyleyse, onlar da Benim çağrıma cevap versinler ve Bana iman etsinler. Umulur ki irşat olurlar." (Bakara Suresi, 186). Dede Korkut Destanı'nda duaya müracaat edilmesi Türklerin eski inanışları ile yeni inanışlarının birbirine olan yakınlığının bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Dua Adabı

Dede Korkut Destanı'nda gençten yaşlısına kadar herkes duaya müracaat eder. İslam prensiplerine zıt olmayan dua şekilleri, destanda sözlü ve fiilî çeşitleri vardır. Kurbanlar getirerek, adaklar adayarak, aç doyurarak, çıplak donatarak, hayır isleyerek, toplu veya tek basına, üç defa tekrarlanarak, el açarak yapılan dualar dikkatimizi çekmektedir.

"Duha Koca Oğlu Deli Dumrul" boyunda, Hz. Azrail Deli Dumrul'un hanımının canını almaya geldiğinde de:

"Yücelerden Yücesin,
Kimse bilmez nicesin
Güzel Tanrı,
Nice cahiller seni gökte arar yerde ister.
Sen bizzat mü'minlerin gönlündesin
Daim duran Cebbar Tanrı.
Ulu yollar üzerine
İmaretler yapayım senin için.
Aç görsem donatayım senin için.
Alırsan ikimizi canını beraber al.
Bırakırsan ikimizin canını beraber bırak,
Keremi çok Kadir Tanrı." diye tam teslimiyetle niyazda bulunmuştur.

Dua Çeşitleri

İslam öğretisinde dua filli ve kavli olarak ikiye ayrılmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinde bu türden dualara rastlandığı gibi İsm-i Azam ve şükür dualarına da rastlıyoruz. Deli Dumrul destanında yer alan dua da şükür duası niteliğindedir.

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul" boyunda, karsısında Azrail'i gören Deli Dumrul, Allah'ın birliğini anlayarak, şükredip yalvarmaya başlamıştır:

"Yücelerden Yücesin,
Kimse bilmez nicesin
Güzel Tanrı,

Nice cahiller seni gökte arar yerde ister.
Sen bizzat mü'minlerin gönlündesin
Daim duran Cebbar Tanrı,
Baki kalan Settâr Tanrı..."

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanının Günümüz Edebiyatında ve Dünya Kültüründe Yeri

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul hikâyesi, 2000'de Murathan Mungan tarafından kaleme alınan *Dumrul ve Azrail* adlı uzun hikâyesinde metinlerarasılık, yeniden yazma ve edebi dönüştürmeye başvurarak modern dönemin içerisinde yer alan yeni bir edebi metin ortaya koyar.

Postmodern özellikler taşıyan hikâyesinde yazar, model metin olarak *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul* hikâyesini alır. Söz konusu hikâyenin olay örgüsüne, kişiler dünyasına, zaman ve mekân anlayışına önemli ölçüde bağlı kalan yazar, hikâyenin adından başlayarak açık bir metinlerarası ilişkiler bağı kurar. Bununla birlikte yeniden yazma yoluyla ortaya çıkan eserde bazı öğelerde ve motiflerde edebi dönüştürmeye gider. Atmosferine geniş ölçüde bağlı kaldığı Deli Dumrul'un anlatımında sönük kalan kişileri, mekân ve zaman ögesini Dumrul ile Azrail'de tasvir ve tanıtmaya başvurarak daha belirgin kılma yoluna gider. Olay örgüsünü tematik güç durumuna getirdiği Azrail ile Dumrul etrafında kuran yazar, sonunda postmodern tavırla hikâyecinin yazgısını da hikâyenin kurmaca dünyasının içine taşır.²⁰

Deli Dumrul Hikâyesi, ülkemizde Naci Erenkum, Mehmet Necati Ongay, Pertev Naili Boratav, Mehmet Çalım, Şükrü Elçin ve Ali İhsan Muratoğlu tarafından derlenmiştir. Adını verdiğimiz folkloristler tarafından metinler, Deli Dumrul Hikâyesi ile benzeşmekte fakat kahramanlar bakımından farklılık göstermektedir.

Deli Dumrul Hikâyesi'nin karşımıza çıktığı bir başka yer ise Orta Asya kaynaklı Er Töştük destanıdır. 1932 yılında Bartın'da Sadi Yaver Ataman ve 1942'de Hikmet İlaydın'ın derlediği "Mahmudum Türküsü"dür. Bu türkünün Gagavuz, Bulgaristan, Makedonya ve Yunanistan varyantları bulunmaktadır.

Bu temanın benzerine Avrupa'da da rastlamak mümkündür. Yunan mitolojisinde "Alkestis" efsanesi ve Hint mitolojisinde Savitri'nin kocası Satyavant'ın canı için ölüm tanrısı Yama ile yaptığı mücadele, Deli Dumrul hikâyesinin izlerinin olduğunu gösterir.²¹

Kaynakça

Öznur ÖZDARICI, Anlatı Tekniği Açısından "Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı"nı Bir Çözümleme Denemesi

İsa KOCAKAPLAN, Dede Korkut'un Delileri

Seçkin SARP KAYA, Dede Korkut Destanında Olağanüstü Tipler

Metin EKİCİ, Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipleri

²⁰ GARİPER, Cafer, KÜÇÜKCOŞKUN, Yasemin, Murathan Mungan'ın Dumrul ve Azrail Adlı Hikâyesinde Metinlerarasılık, Yeniden Yazma ve Edebi Dönüştürme

²¹ KAYA, Muharrem, Türk Edebiyatında Deli Dumrul ve Dünya Kültüründeki Benzerlikleri, Folklor/Edebiyat, CİLT: X,SAYI: XXXVII 2004/1, sf.235- 237

Cihan ANZERLİ, Dede Korkut Hikâyeleri Epizotları ve Motifleri Üzerine

Nesrin FEYZİOĞLU, Dede Korkut Hikâyelerinden Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesi ile Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Hikâyeye Simge ve İmgeler Bakımından Bir Yaklaşım

Yaşar ÇORUHLU, Türk Mitolojisinin Ana Hatları

Cafer GARİPER, Yasemin KÜÇÜKCOŞKUN, Murathan Mungan'ın Dumrul ve Azrail Adlı Hikâyesinde Metinlerarasılık, Yeniden Yazma ve Edebi Dönüştürme

Muharrem KAYA, Türk Edebiyatında Deli Dumrul ve Dünya Kültüründeki Benzerlikleri

Salih DEMİRBİLEK, Türk Kültüründe "Deliler" ve Bunların Dede Korkut Oğuznamelerine Yansıması

Handan DEVECİ, Dilek BELET, Hatice TÜRE, Dede Korkut Hikâyelerinde Yer Alan Değerler

Kemale YILMAZ, Dede Korkut Destanı'nda Dua